

סוד שאיש אינו יודעו:

משפחתנו, משפחת פשה, היתה אחת המשפחות העשירות ביותר בבגדאד. אמי רגינה פשה היתה עוסקת בהשקעות כספים במפעלים שונים בעיר הבירה העיראקית, והיתה מתפרנסת מרכושה. אחד מבעלי ההון, אתו עמדה אמי בקשרי מסחר, היה גורי אל-סעיד פאשא, עשיר מופלג שכבר אז, לפני 25 שנה, היה אחד ממדינאיה הכולטים של המדינה.

כשגדלתי מעט, החלה אמי להעזר בי בעסקיה. תפקידי היה לשאת את השטרות שהגיעו זמנם לפרעון, ולהביא לאמא את הכסף המותר. בכיתי של גורי אל-סעיד הייתי מבקרת לעיתים תכופות, מביאה שטרות, גוסלת כסף ומחכה לתשובה על מכתביה הרבים של אמי בעניני עסקים.

באחד הימים, כשחיכיתי לצרור כסף שהפאשא צריך היה לתת לאמי, ראיתי לראשונה את צבאח, בנו של גורי אל-סעיד. צבאח היה אז בן עשרים ושרת בחיל האחזק העיראקי. אני הייתי בת שש-עשרה. מצאנו חן איש בעיני רעותו. על מפעם לפעם, כבואי לביית אל-סעיד, היינו נפגשים.

היו אלה השעות המאושרות בחיי. שנינו היינו צעירים, וכדרכם של בני נעורים, היינו מדברים על כל דבר. לפעמים היינו סתם מחייכים אחת לשני — ושותקים. במהרה נעשינו ידידים בלב ונפש. ואו, ללא התראה, סיפר לי צבאח, כי נשא אשה — נערה מצרית שביקרה או בי בבגדאד, עם הוריה העשירים.

אחרי נישואיו של צבאח חדלנו במשך זמן רב להיפגש. אני המשכתי לעבוד בעסקיה המסופעים של אמי, ובמרוצת הזמן אף קיבלתי ממנה סכום גדול של כסף, כדי שאתחיל בעסקים משלי. הייתי עסוקה מאד. בניתי לעצמי כמה אומנות מפוארות בבגדאד, והשקעתי את הכסף שקיבלתי מהשכרם בעסקים מכניסים אחרים.

עשירי עיראק נוהגים לנסוע לחופשות ללונדון, ושם הם גם משקיעים חלקים גדולים מהונם. כאשר שגשגו עסקי שלי במידה כזו, שיכולתי כבר להגיש אותם בידי קרוב משפחה נאמן, החלטתי לצאת לעולם הגדול.

★ ★ ★

"בואי נתחתן..."

בלונדון פגשתי שוב את צבאח. הוא למד באוניברסיטת קמברידג' וגמר אז את חוק לימודיו במקצוע הנדסת הטייס. נפגשנו באחד מבתי-הקפה הגדולים והמפורסמים. שנינו שמחנו מאד לפגישה, כי שנינו היינו בודדים בעיר הגדולה. אשתו של צבאח היתה אז בבגדאד, והוא גילה בפני את כל ליבו. "אני אוהב אותך", אמר לי בנו של מי שהיה או ראש המשלה העיראקית.

לא היה זה גילוי חדש לגבי. כבר בבגדאד היינו נפגשים לעתים מוחזק למסדרונות ביתו הגדול של גורי אל-סעיד ומחליפים לחישות ודברי אהבה. "אתה זשוי צבאח", אמרתי לו אחרי חידוי האהבה.

גם בהיותי ידידתו, לא שכחתי כי צבאח הינו בן המדינה גאי מספר אחד של עיראק, ולא רצוי שהוא יסתבך בעניני אהבה. למרות שאושרי היה קשור בכך, העדפתי לחתן על קשירת יחסים בנינו. אל תשכח שהתה בנו של הפאשא, ושאתה זשוי, חורתי ואמיתי לו. "אשתך תקבל גם אותך לביתנו", קבע בהחלטיות. העובדה שהוא היה מוסלמי ואני יהודיה, לא העלתה ולא הורידה בעיניו.

צבאח נשאר בלונדון ואני חזרתי לעיראק. אחרי כשנה, יצאתי שוב את בגדאד, נסעתי לביירות, ואו, באחד הערבים, כצאתי את בית-המלון, שמעתי מאחורי צפירת מכוננית. הסתובבתי, שם, לאפתתי הרבה, ישב בתוך

האנשים לעבודתם. היתה זו התחלת שבירת השביתה.

★ ★ ★

מהפכת המרובע הזהב

בשנת 1880 נבחרתי לתקופת-כהונה שניה בבית-הנבחרים, ויכולתי להמשיך ולעקוב אחר התפתחות החיים המדיניים בעיראק. הכרתי היטב את המלך גאזי ואת גיסו, אחיאשתו, האמיר עבד אל-איללה. נסיך זה היה גם בן-דודו של המלך גאזי. לעתים הייתי מבקר בבית אביו, המלך עלי של חיגואו, אשר ממלכתו נכבשה עליידי איבן סעוד והוא מצא מקלט בבגדאד. שם היתה לי הזדמנות להכיר את עבד אל-איללה הצעיר. הוא עשה עלי רושם חביב וחלקלק. מעולם לא הייתי מאמין כי ימצא את מותו בידי אספטיף, וכי גופתו תתגלגל ברחובות בגדאד.

לא מפני שהיחיים בעיראק היו כה שקטים, עד שלא יכולתי להעלות על דעתי שיבוא סוף מר המחוקיק השלטון. הרי רק בשנת 1941, בימי מלחמת העולם השנייה, נראה היה כי אכן קץ הקץ על בית ההאשמים בעיראק. היה זה כאשר תפס רשיד עלי אל-כיליאני את השלטון, כתוצאה מהפיכה צבאית, בהגת המרובע הזהב — כפי שקראו לי ארבעה קולונלים, אשר אירגנו את הקשר הצבאי.

גם את ראש המשלה החדש הכרתי היטב. נפוצו ידיעות כאילו שנה יהודים. אולם דבר זה אינו נכון. מזכירו ואיש אמונו היה

נכדו של אל-סעיד בקיבוץ

מכוננית מפוארת צבאח אל-סעיד. "בואי, נבלה יחד", אמר לי ופתח את דלת המכוננית.

★ ★ ★

פכתא יהודיה

בסוף שנת 1939 נישאתי לצבאח. לפני נישואינו גילה לי כמה מסודות משפחתו. "סבתי היתה יהודיה", הפי תיע אותי בתחילת דבריו. ספורו של צבאח ממש כאילו נלקח מתוך סיפורי אלף לילה ולילה. סבו של גורי סעיד, אחד בשם לולו היה עובד הראקף העיראקי, ממונה על שמירת אחד המסגדים של בגדאד. יום אחד פלש שבט של פרסים סונים לבגדאד. הלוחמים הכניסו את סוסייהם לתוך מסגד לולו. מלא חימה יצא השומר הנאמן לאיטטובול, למסור על הפגיעה לסולטן.

הסולטן שיגר מיד צבא נקמה. שגירש את הפולשים הפרסים. אך לא לפני שאלה הספיקו לרצוח את אשתו של לולו ואת ילדיו. אבל הסולטאן לא שכח את משרתו הנאמן. בשמעו על האסון אשר נפל בחלקו, שיגר לו מיד אשה חדשה במתנה. היתה זו שפחת-הרמון יפהפיה, בעלת שיער זהוב ועיני-תכלת, בת למשפחה יהודיה מרומוניה, אשר נשבתה עליידי חיילים עותומניים, באחד ממסעותיהם.

וכך, לפי דיני ישראל לפחות, אפשר לומר שאביו של גורי אל-סעיד היה יהודי, שכן אמו היתה יהודיה.

★ ★ ★

נכד בקיבוץ

הייתי היהודיה השנייה במשפחתו של גורי אל-סעיד. חיי עם צבאח היו שקטים ושלושים — עד למרד הגדול של רשיד עלי. בתחילת מלחמת העולם השנייה, אשתו המצרית של צבאח היתה חולה מאד. את מרבית השנה בילתה בבתי-חולים ובבתי-הכרזה בשחיץ. בניה, פלאח ופיצאם, למדו בלונדון.

המרד של רשיד עלי הרחיק אותנו מעיראק. גורי אל-סעיד, שחשש בצדק לחייו, נטל את אשתו, את צבאח ואת אשתו המצרית שחזרה במקרה משחיץ, ואותי וכולנו ברחנו לארץ-ישראל. גרנו אז ברמאללה, בארמון משפחתי ישן שהיה לנו שם. אך אני עברתי אחרי כמה שבועות לגור במלון המלך דויד בירושלים. היינו בחוקת פליטים פוליטיים ולא היה חסר לנו דבר.

לעיראק חזרנו בסוף 1941, אחרי שהאנגלים חיסלו את שלטונו של ראשיד עלי. כשחזרנו, נולד לנו בננו, אחלאם. שם זה פירושו "חלומות" והוא מרמז על כמה אהב אותו צבאח, ועד כמה אהב אותי. כיום נושא בני שם עברי, אבל בשבילי הוא יהיה תמיד בן חלומותי. גורי אל-סעיד חזר באותה תקופה להיות ראש ממשלת עיראק, וצבאח נתמנה כמנהל התעופה האזרחית הממלכתית.

בשנת 1945 הגיעו אלינו ידיעות כי רוצים להתנקש בחיי אלמונים שחתמו על מכתבי איום שהגיעו לביתנו, באשימו אותי כאילו אני היא שהודעתי בשנת 1941 לגורי אל-סעיד על קשר שקשרו נגדו כמה מאנשי ראשיד עלי. היינו נהפכו לגיהנום. היינו נתונים תמיד למשמר-ראש מטריד, מפתח שהאלמונים יגשימו את איומיהם.

לא יכולתי להמשיך לנהל חיי משפחה סדירים ואמרתי לצבאח כי אני רוצה לעזוב את עיראק. אחרי כמה חודשים החלטנו במשותף כי עלינו להפרד.

בשנת 1946 עזבתי את עיראק ועליתי לישראל, יחד עם בני הצלחתי להעביר לכאן חלק גדול מרכושי. סידרתי את בנו של צבאח בקיבוץ והוא ילמד שם, עד שיתגייס לצבא. למרות שסבו היה האיש החוק של מדינה ערבית גדולה, יגדל בני כישראלי לכל דבר.

"חיותני"

זאת נאג'יה פשה

זהו שמה הקודם של כותבת זכרונות אלה, החיה כיום בתל-אביב, והנושאת שם עברי. בנה, שהוא גם נכדו של גורי אל-סעיד, נושא אף הוא שם עברי, ומתגורר בקיבוץ של השומר הצעיר. התמונה לעיל, הלקוחה מתוך האלבום הפרטי שלה, מראה אותה יושבת לצידו של צבאח אל-סעיד, בעת בילוי-הנאה בלבנון, לפני כ-15 שנה.

הרקדניות היפות שהבאתי, לך לך הביתה. ★ ★ ★

היפו של איש הברז

בורי עצמו היה קשור לצבאח באותה מידה של נאמנות ואהבה. צבאח חונך כטייס באנגליה, והיה אף קצין בחיל התעריף פה המלכותי. הוא אשר היה מטיף את מטוסו הפרטי של אביו. פעם, בשעת טיסה, נפל המטוס וצבאח נפצע פצעים אנושים. הלכתי לבקר בבית-החולים. מצבו היה עדיין מסוכן. בחדר ההמתנה ראיתי את גורי אל-סעיד יושב מדוכא, כשראשו רכון על בר-כיו — ובוכה. "מה זה, פאשא? שאלתי בתדהמה: "אתה איש הברז, בוכה?" "הואלה יא אליה", ענה לי, "הגת לי אין לי את הכוח להיות עצמי".

הבן הבריאי, וגורי הזמין אותי אליו, לש" מוח עמו על כי בנו ניצל ממתח. מי ניחש אז את סופם?

לפני שבו, כשנודע לי כי גורי אל-סעיד נרצח על-ידי מבצעי ההפיכה, אמרתי בלבי: "אם גורי מת, גם צבאח מת". כי לא יכולתי לתאר שהבן יתן לרצוח את אביו, בעודו בחיים. ואכן, כעבור יומיים, נודע כי גם צבאח נהרג כשארנן התנגדות לרצוחי אביו. ועתה, מה נותר לי עוד לומר? היה לי ידוד — ואיננו עוד. כל אדם מצטער למר אה המות. אולם רק מותם של שני אנשים עשוי לפגוע בי עד מעמקי לבי. האחד הוא דויד בן-גוריון. השני הוא גורי אל-סעיד, אלוהים ירחם על נשמתו.

שונים שבאו לברכו. היתה זו הפעם הראשונה, מאז היותו סגן צעיר בצבא התורכי, שהוא נאלץ לברוח בבגדאד כדי להציל את נפשו. היתה זו נקודת-מיספה בחייו של הפאשא. החיים המדיניים בעיראק ובארצות ערב בכלל הלכו ונעשו סוערים יותר, ותמיד עמד גורי במרכז הסערה, עם כל הסכנות הכרוכות בדבר. היו לו, כמובן, שונאים רבים. וכי איזה שליט תקיף אין לו שונאים?

מדי פעם, ככל שהיה המתח גובר ונראה כי הפאשא עומד בפני סכנה אישית מחוץ דשה, אפשר היה לראות את שומר הנאמן ביותר לצידו. היה זה בנו צבאח. הוא היה גלוח אביו בכל מקום, כשירו על הדק אקדחו, בתוך כיסו.

מבחינות רבות דמה צבאח לאביו. הכרתי אותו עוד מהיותו ילד, וכאשר נערכו נשוי איו הייתי בין מוזמני הכבוד בנשף המופלא בבית אביו. בחצות הלילה ניגשתי לגורי, וביקשתי ממנו: "אנא, פאשא, הרשה לי להיפרד ממך. זה שני לילות לא ישנתי, ואיני יכול עוד לפקוח את עיני".

"מה?" התרעם גורי. "אתה רוצה לברוח באמצע החגיגה של נשואי בני? כמה פעמים מתחת בני, אה? לך ושב במקומך. אם אך תעז לעזוב את הבית לפני אור הבוקר אתן הוראה לשוטרים לירות בך!"

לכסוף ראה שאני איני חש בטוב. נו, זקן שכמותך, אמר לי, "אם אתה מעדיף לחבק את הכר שלך במקום להיות כאן עם

אחד שלמה כהן; אני עצמי ביצעתי כמה עיסקות משותפות עם רשיד עלי. הפוגרום הקשור בשמו של רשיד עלי, בו נהרגו קרוב ל-300 מיהודי בגדאד, אירע אחרי שהוא ברח מעיראק, ולפני שהצבא הבריטי הצליח להשתלט על העיר.

את הארס האנטי-יהודי הפיץ המופתי הי ירושלמי, חאגי אמין אל-חוסייני. הוא היה גורם פעיל מאד בהפיכה זו, ובהצטרפות עיראק למחנה הרמניאטליקי. אני זוכר כי באותה תקופה, תחת שלטון רשיד עלי, יצא תי לטייל בחברת חיסאם אל-דין, המפקח הי כללי של משטרת עיראק. עברנו במקרה ליד ביתו של חאגי אמין. "בוא ניכנס לרגע", הציע חיסאם אל-דין. סירבתי. "למה ליצור מצבים בלתי-נעימים. אם אשמע את המלה יהודי, לא אוכל לעבור עליה בשקט". אך ירדתי עמד על כך, והבי טיח כי לא תושמע המלה יהודי, כל עוד אני אהיה בבית.

נכנסנו. בחדר האורחים ישבו כמה נכדים, ובמרכזם חאגי אמין אדום-הזקן. חיי סאם אל-דין הציג אותי בקול רם: "ידידי אליהו אפנדי אבן חוקאל אל-עאני". שם יותר יהודי, קשה למצוא. פרמו היה ברור. במשך שהותי הקצרה-שנה, לא אמר איש מהנכחים מלה על יהודים.

★ ★ ★

אורח בהתונה

שבוע אחרי שוב האנגלים לבגדאד, חזר גם גורי אל-סעיד. הייתי בין הראי